

SPOZNAVANJE KULTURNIH SIMBOLOV SKOZI KNJIŽEVNOST: NA PRIMERU PREŠERNOVE *ZDRAVLJICE*

JOŽICA ČEH STEGER

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
E-pošta: jozica.ceph@um.si

Povzetek V šoli bi z otroki priseljenci kazalo ob učenju slovenščine kot drugega in tujega jezika večjo pozornost posvetiti tudi njihovim izvornim jezikom, tj. migrantsko pogojeni večjezičnosti in medkulturnosti. V prispevku je prikazano, kako je Prešernova *Zdravljica* postala slovenski kulturni in narodni simbol ter državna himna (sedma kitica z melodijo Stanka Premrla). Ker je Prešernova *Zdravljica* prevedena v številne jezike, tudi v izvorne jezike otrok priseljencev, se pokaže kot zanimivo gradivo za priseljsko pogojeno večjezično in medkulturno vzgojo v slovenski šoli. Po obliki napitnica in likovna pesem, ki združuje v sebi slovenski narodno-politični program in občečloveško, humanistično misel o mirnem, enakopravnem sobivanju vseh narodov, vseh ljudi, kliče po medpredmetnem spoznavanju (slovenščina, glasba, likovni pouk, zgodovina idr.), njena slikaniška izdaja pa omogoča, da lahko stopijo z njo v dialog tudi predšolski otroci.

Ključne besede:

večjezičnost v
šoli,
medkulturna
zmožnost,
kulturni
simboli,
France
Prešeren,
Zdravljica

LEARNING CULTURAL SYMBOLS THROUGH LITERATURE ON THE EXAMPLE OF PREŠERN'S *ZDRAVLJICA*

JOŽICA ČEH STEGER

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
E-mail: jozica.cch@um.si

Abstract Schools with migrant children might in the framework of learning Slovene as a second/foreign language pay greater attention to the students' native language, namely to migrant related multilingualism and multiculturality. The present contribution demonstrates how Prešern's *Zdravljica* became a Slovenian cultural, national and state symbol (the seventh stanza with the choral music adaptation *Zdravica* by Stanko Premel). Since Prešern's *Zdravljica* has been translated into a number of languages, including the native languages of the migrant children, this introduces itself as interesting material for migrant based multilingual and multicultural education in the Slovene school. A toast song by form, with features of the visual arts and integrating within itself the Slovenian national-political program and the universal idea of a peaceful and equal coexistence of all nations, all peoples, it calls for interdisciplinary learning (Slovene, music, arts, history, etc.), while its illustrated edition enables a dialogue also with pre-school children.

Keywords:
multilingualism in
the school,
intercultural
ability,
cultural
symbols,
France
Prešern,
Zdravljica

1 Uvod¹

Otroci, učenci priseljenci in učenke priseljenke, ki pridejo v naše jezikovno in kulturno okolje, se srečujejo z jezikovnimi oziroma sporazumevalnimi težavami, iz oddaljenih kultur tudi z zelo drugačno kulturo. Nekateri se ob prihodu v jezik ciljne države sploh ne morejo sporazumevati ali pa je njihovo izražanje v tem jeziku bolj ali manj omejeno. Da bi se lahko čim bolj učinkovito in pravično vključili v vzgojo in izobraževanje oz. v novo okolje sploh, je treba poskrbeti za to, da se bodo lahko čim hitreje in čim bolje naučili državnega in učnega jezika novega okolja, v našem primeru slovenščine kot drugega in tujega jezika (SDTJ). Otroci priseljenci bodo jezikovne in kulturne ovire lahko bolje in hitreje premagali, če je mogoče k učenju SDTJ pritegniti tudi njihove starše, če je upoštevano, iz katerih jezikovnih in kulturnih okolij prihajajo otroci priseljenci, kakšno je njihovo predznanje, socialno in psiho-fizično stanje idr. *Bela knjiga* predlaga za otroke priseljence (2011: 33) »tako obliko učenja slovenščine, ki jih bo motivirala ter omogočila hitro in učinkovito jezikovno napredovanje, hkrati pa učencev in učenk ne bo izključevala ali jih marginalizirala«. Med splošnimi cilji vzgoje in izobraževanja med drugim izpostavlja vzgajanje za medsebojno strpnost, solidarnost, miroljubno sožitje in spoštovanje ljudi, za demokratično vključevanje v mednarodni prostor kakor tudi za razvijanje zavesti o narodni identiteti (*Bela knjiga* 2011: 17).

Uspešno in pravično vključevanje otrok priseljencev v vzgojo in izobraževanje kakor tudi v družbo je lahko toliko bolj uspešno, kolikor bolj so vrednote medkulturnega dialoga, strpnosti do drugih in drugačnih prepoznane kot vrednote v celotni družbi in s tem tudi v celotni vertikalni vzgoje in izobraževanja. Za otroke priseljence, ki jim slovenščina ni prvi jezik, je v osnovni šoli določen obseg dodatnih ur slovenščine (od 120 do 180 ur), od leta 2020 je potrjen tudi učni načrt *Začetni pouk slovenščine za učence priseljence*, in sicer za prvo, drugo in tretje vzgojno-izobraževalno obdobje. Ker se otroci priseljenci v Sloveniji vključujejo v sistem vzgoje in izobraževanja skupaj z otroki, ki jim je slovenščina prvi jezik, je zelo pomembno, da tudi veljavni učni načrt za slovenščino v osnovni šoli prepozna tako skrb za oblikovanje lastne jezikovne, narodne in državljske zavesti kakor tudi razvijanje medkulturnih zmožnosti ter

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek) in Raziskovalnega projekta št. J6-9354 (*Kultura spominjanja gradnikov slovenskega naroda in države*, vodja projekta prof. dr. Darko Darovec), ki ju sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

pozitivnega odnosa do drugih jezikov in narodov.² Učenje slehernega jezika, ne le drugega in tujega jezika, poteka tako na formalni, neformalni in informalni (npr. priložnostno učenje, ki vsakodnevno poteka v različnih situacijah) ravni. V primerjavi s formalnim učenjem so lahko otroci v neformalnih oblikah (npr. v krožkih, delavnicah, projektnem delu, na ekskurzijah) bolj sproščeni v interakciji s s sošolci in sošolkami, z učitelji in učiteljicami in z drugimi delavci, delavkami šole, zato ima ta oblika učenja jezika pomembno vlogo tudi pri navezovanju socialnih in medkulturnih stikov.

2 Pomen prvega jezika otrok priseljencev pri usvajanju SDTJ in razvijanju medkulturne zmožnosti

Govorci z dvo- ali večjezično kompetenco se laže in hitreje naučijo drugega in tujega jezika. Za pravično vključevanje v šolo in družbo bi bilo potrebno, da otroci priseljenci v novem okolju razvijajo tudi svoj prvi jezik. V *Beli knjigi* (2011: 139) piše, da naj »bi imeli priseljenci v osnovni šoli možnost učenja svojega prvega jezika/materinščine in kulture«. Ob prihodu v novo okolje so njihove jezikovne zmožnosti v drugem jeziku manjše ali pa jih sploh nimajo. Otroci priseljenci uporabljajo v novem okolju svoj prvi jezik najpogosteje v družinskem krogu in v komunikaciji s sorodniki, zato ima ta jezik zanje pomembno emocionalno vlogo, a je tudi ključnega pomena za konstruiranje njihove kulturne identitete. Za ohranjanje pozitivne samopodobe otrok priseljencev bi bilo torej dobro, da bi bili prvi jeziki priseljencev in priseljenk upoštevani tudi v šoli (Vižintin 2017), kar bi obenem spodbujalo pozitiven, strpen odnos do različnih jezikov in kultur ter razvoj medkulturne zmožnosti v šoli.

Tudi mednarodne raziskave potrjujejo, da je vključevanje otrok priseljencev v šolo uspešnejše, če otroci dobro obvladajo svoj prvi jezik in jim je omogočena pozitivna identifikacija s prvotno kulturo (Göbel in Buchwald 2017: 108). Z rabo prvega jezika ohranjajo in izgrajujejo svojo jezikovno in etnično identiteto, krepijo samozavest,

² To je zapisano celo na prvem mestu med splošnoizobraževalnimi cilji: »Učenci in učenke si oblikujejo pozitivno razmerje do slovenskega jezika in do svojega prvega jezika (če ta ni slovenščina) ter se zavedajo pomembne vloge materinščine in slovenščine v svojem osebnem in družbenem življenju. Tako razvijajo svojo jezikovno, narodno in državljansko zavest, spoštovanje in naklonjenost do drugih jezikov in narodov ter medkulturno in socialno zmožnost. Imajo jasno predstavo o razmerjih med jeziki ter o vlogi prvega jezika in tujih jezikov, vedo, da je slovenščina lahko tudi drugi ali tuj jezik, in to tudi upoštevajo v vsakdanjem življenju. Zavedajo se tudi vloge, ki jo je imela slovenščina v zgodovini slovenskega naroda; spoznavajo temeljne mejnike v razvoju slovenskega (knjižnega) jezika in slovenske pisave.« (*Učni načrt za slovenščino v OŠ, posodobljena izdaja* 2018: 8)

pripadnost lastni kulturni skupnosti, pozitivna podoba o njihovem prvem jeziku in kulturi ugodno vpliva tudi na razvoj pozitivnega odnosa do drugih jezikov in kultur ter pripomore k razvijanju medkulturne zmožnosti. Odnos do prvih jezikov otrok priseljencev je odvisen od različnih dejavnikov, od tega, kakšna vrednost se pripisuje tem jezikom v novem okolju, kakšno je poznavanje teh jezikov, kakšni so njihov status, praktična raba, družbeni in gospodarski pomen, emocionalni odnos do teh jezikov idr. Pri ohranjanju vitalnosti prvih jezikov priseljencev, priseljenk je prav tako pomembno, kako se ti jeziki negujejo v njihovem družinskem krogu. Spričo modernih medijev in družbenih omrežij imajo otroci priseljenci v današnjem času več možnosti za komunikacijo v izvornem jeziku tudi s pripadniki tega jezika (s prijatelji, sorodniki) v izvornem okolju, a če jezik priseljencev, priseljenk v novem okolju ni upoštevan in je omejen le na rabo v družinskih in prijateljskih krogih priseljencev, priseljenk, otroci jezikovne zmožnosti v tem jeziku ne morejo več ustrezno razvijati.

2.1 Priseljensko pogojena večjezičnost v šoli in okolju

Vzgojno-izobraževalni programi posvečajo veliko pozornost učenju tujih jezikov kakor tudi zgodnjemu učenju tujih jezikov. Strokovnjaki obenem ugotavljajo, da bi bilo treba ob ustrezni državni podpori v šolah s priseljenci in priseljenkami več pozornosti posvetiti razvijanju tiste večjezičnosti, ki je pogojena z migracijami in jo otroci priseljenci prinesejo v šolo, kakor tudi pozitivnemu vrednotenju njihovih izvornih jezikov. Otroci priseljenci ob prihodu v novo jezikovno okolje v drugem jeziku ne morejo pokazati vseh svojih zmožnosti, pozornost v šoli je namreč pogosto usmerjena na njihove primanjkljaje v drugem jeziku, medtem ko so njihove kompetence prvega jezika zanemarjene (Göbel in Buchwald 2017: 226), neupoštevane ali premalo upoštevane. Tudi jezikovne didaktike priporočajo, naj se v šoli ne razvijajo le zmožnosti v ciljnem jeziku, ampak tudi v prvih jezikih, pri čemer naj učenje posameznih jezikov ne poteka ločeno, temveč v integrirani obliki pri različnih predmetih kakor tudi zunaj šole.

Pri otrocih priseljencih bi bilo smiselno posvetiti večjo pozornost njihovi vsakdanji življenjski večjezičnosti in jo intenzivneje vključiti tudi v pouk, ob učenju ciljnega jezika (SDTJ) tudi razvijanju zmožnosti v izvornih jezikih pri različnih predmetih. Življenjska večjezičnost teh otrok se namreč vsakodnevno dogaja tudi v šolskem okolju, npr. na igrišču, šolskem dvorišču ali med šolskim odmorom, z vključitvijo v

pouk pa bi bilo mogoče razviti v šoli tudi zanimanje in večjo senzibilnost za jezike otrok priseljencev. Nekateri menijo, da bi bilo smiselno v šolo od začetne stopnje in vse do mature vnesti tudi poseben predmet o večjezičnosti, katerega cilji bi bili prepoznavanje raznovrstnosti jezikov v razredu in šolskem okolju, razumevanje jezikovne različnosti, pridobivanje vedenja o jezikih in strategijah njihovega učenja, spoznavanje socialnih, kognitivnih in afektivnih vidikov večjezičnosti idr. (Göbel in Buchwald 2017: 227). Čeprav tudi migracijsko pogojena večjezičnost v šoli krepi pozitiven odnos do drugih in tujih jezikov, so prvi jeziki priseljencev in priseljenk redko vključeni v pouk, kar velja še posebej v primerih, če gre za jezike, ki v mednarodnem pomenu nimajo pomembnega statusa (Göbel in Buchwald 2017: 231).

2.2 Modeli za razvijanje medkulturne zmožnosti

Pri otrocih priseljencih poteka vzporedno z učenjem SDTJ tudi spoznavanje slovenske kulture in razvijanje medkulturne zmožnosti. Kerstin Göbel in Petra Buchwald (2017: 74) razlagata medkulturno zmožnost kot večdimenzionalni konstrukt, ki implicira kognitivno dimenzijo (vedenje o drugih kulturah), emocije (odnos do drugih kultur) in delovanje. Medkulturni model Milтона J. Benneta je osredinjen na subjektivno konstrukcijo kulturnih razlik, ki jih deli na etnocentrično in etnorelativno fazo. Sposobnost za konstrukcijo kompleksne medkulturne perspektive poteka postopno. V etnocentrični fazi zavzema lastna kultura še odločilno vlogo v kulturnem konstrukcijskem procesu, medtem ko je v etnorelativni fazi že v ospredju predstava o kulturnih interakcijah. Posameznik se giblje od stanja zanikanja (lastno kulturo razume kot središčno, kulturne razlike ga ne zanimajo ali jih formulira stereotipno) k integraciji, kjer preizkuša različne situacije ustreznega kulturnega obnašanja. Giblje se med kulturnimi sistemi, identificira se z več kulturami in je pripravljen sprejeti različne kulturne perspektive (Göbel in Buchwald 2017: 77).

V okviru didaktike tujih jezikov je Michael Byram razvil medkulturni model, ki poskuša odgovoriti na vprašanje, kako pri pouku povezati učenje jezikov z razvijanjem medkulturne zmožnosti. Medkulturno zmožnost razlaga kot sposobnost, da se v medkulturni situaciji primerno in učinkovito obnašamo ter sporazumevamo. Pridobivanje medkulturne zmožnosti poteka postopoma, v različnih stopnjah, ki vključujejo a) vedenje o lastni in tuji kulturi, b) razvoj

etnorelativnih odnosov, c) sposobnost razumevanja tuje kulture in vzpostavljanje pozitivnega odnosa z njo ter č) zmožnost delovanja v drugi kulturi in razvijanje kritične kulturne zavesti. Vedenje o kulturah zaobjema poznavanje lastne in tuje kulture, poznavanje kulturnih posebnosti kakor tudi sposobnost razumevanja drugih/tujih kultur. Komunikacije z drugo kulturo si moramo želeti in jo spoštovati. Gre torej za vzpostavljanje odprtosti, radovednosti in spoštovanja do drugih kultur. Pozitiven in spoštljiv odnos do tuje kulture je bistvenega pomena za medkulturno kompetenco, seveda pa mora vsebovati tudi voljo, da vzpostavimo komunikacijo z drugim. Za medkulturno delovanje je prav tako pomembno, da ne ostanemo v senci svoje kulture in da razvijemo empatijo do druge kulture. Byram ob tem posebej poudari, da medkulturna kompetenca ne pomeni le ustreznega delovanja v tuji kulturi, ampak temelji na tem, da posameznik zavzame ustrezno pozicijo med izvorno in ciljno kulturo ter ju zmore medsebojno povezati. Uspešno komunikacijo med kulturami ali razvijanje medkulturne zmožnosti lahko omogoči »medkulturni govorec«. Ta je poznavalec lastne in druge (ciljne) kulture, spoznava njune razlike v konkretnih situacijah in razvije ustrezne dejavnosti, ki omogočijo občutljivo obravnavo in stike z osebami drugih kultur. Vedenje o drugi oziroma tuji kulturi je najtesneje povezano z znanjem oz. učenjem drugega in tujega jezika, z jezikovno kompetenco tega jezika, ki omogoča govorcju, govorki, da prepozna pomenske odtenke in razlike tega jezika. Glavni cilj tega medkulturnega modela je opazovati in razumeti svet z druge kulturne perspektive, za kar so pomembne spretnosti, ki omogočijo posamezniku razumevanje in prevzem takšne perspektive (pozorno opazovanje, poslušanje analiza, interpretacija) (Göbel in Buchwald 2017: 79–80).

3 Poznavanje lastne in tuje kulture skozi literarne simbole

Za razvijanje medkulturne zmožnosti je, kakor je opisano v zgornjem poglavju, potrebno dobro poznavanje lastne in tuje oziroma druge kulture. Pomemben del slovenske kulturne identitete predstavljajo simboli, ki jih spoznavamo skozi književnost, od katerih so postali nekateri tudi nacionalni in državni simboli. Simboli so kondenzatorji kulturnega spomina in zato pomembni gradniki kulturne identitete. V nadaljevanju se bomo osredinili na Prešernovo *Zdravljico* kot simbol slovenskega naroda, kulture in države, ki z idejo o miroljubnem sožitju vseh narodov presega nacionalno zamejenost in s prehodom v različne diskurze ter s prevodi v številne tuje jezike omogoča tudi priseljensko pogojen pouk večjezičnosti in medkulturnosti za različne starostne stopnje otrok. Prešernova *Zdravljica* je dobila vlogo

nacionalnega simbola zaradi svoje narodno-politične vsebine. Slovenci smo se k njej zatekali v prelomnih zgodovinskih obdobjih. Iz literature je hitro prestopila v številne druge diskurze, z recitiranjem, uglasbitvami, zborovskim petjem, likovnimi ubeseditvami idr. je postala eden najbolj prepoznavnih slovenskih kulturnih simbolov. Del besedila Prešernove *Zdravljice* se nahaja tudi na slovenskem kovancu za dva evra, upodobljen je bil tudi na bankovcu za 1000 SIT. Leta 1991 je postala njena sedma kitica (»Živé naj vsi naródi«) s povzeto melodijo iz zborovske skladbe *Zdravica* Stanka Premrla³ z Ustavo Republike Slovenije uzakonjena državna himna in s tem eden od treh temeljnih državnih simbolov.

3.1 Nastanek Prešernove *Zdravljice*

France Prešeren je začel pisati *Zdravljico* »ob novini leta 1844«, to je okoli martinovega, najbrž ob spodbudi Matije Vertovca, ki je v Bleiweisovih *Novicah* (19. 7. 1843) objavil članek *Vinske trte hvala*, v katerem je prosil »prvega pesnika med nami, pevca ljubeznik«, za hvalnico o vinski trti. Drugo spodbudo je pesniku po vsej verjetnosti predstavljala v Bleiweisovih *Novicah* leta 1844 objavljena slavnostna pesem Jovana Vesela Koseskega *Slovenja presvítlimu, premilostljivimu gospodu in cesarju Ferdinandu Prvimu, ob veselím dohodu Njih Veličanstva v Ljubljano*, ki je v slovesnem in gromkem patosu izpovedovala rodoljubje Slovencev zgolj v okviru zvestobe posvetni in cerkveni oblasti ter je pomenila višek proslavljanja ob obisku avstrijskega cesarja in cesarice v Ljubljani (Paternu 1977: 238).

Prešeren je besedilo *Zdravljice* spreminjal. Ohranila se je vsaj v šestih do zdaj znanih različnih zapisih.⁴ Avtor je pesem sprva uvrstil v rokopis *Poezjij*, vendar iz nje že sam izpustil bojevito tretjo kitico (»V sovražnike 'z oblakov«), dunajski cenzor Franc Miklošič je nato z rdečo označil še današnjo četrto kitico (»Edinost, sreča, sprava«). Ko je dunajski šef policije Sedlnitzky zahteval za izid zbirke črtanje te kitice, ker je

³ Stanko Premrl (1880–1965) je bil duhovnik, skladatelj in glasbeni pedagog.

⁴ Rokopisni oddelek NUK-a hrani pesnikove rokopise v bohoričici, rokopis s signaturo Ms. 471, št. 4, je starejša varianta pesmi iz leta 1844 z naslovom *Sdravžga ob novini leta 1844* in ima devet kitic (za peto kitico se nahaja še ena kitica, ki je v poznejših variantah ni več). Drugi rokopis s signaturo Ms. 471, št. 3, je večkrat prečrtani in popravljeni rokopis prve variante, ima skrajšan naslov *Sdravžga*, šesta kitica je prestavljena na konec pesmi. Tretji rokopis v bohoričici ni več ohranjen, zadnji ga je imel v rokah Ivan Macun, leta 1895 je bil objavljen njegov prepis, pesem ima še devet kitic. Četrty rokopis pod signaturo Ms. 471, št. 12, vsebuje le zadnje tri kitice pesmi in se ujema z zadnjo redakcijo pesmi, objavljeno 1848 v *Novicah* in v petem zvezku *Krajske ibelice*. Najbolj sta znana rokopisa *Zdravljice* kot del rokopisov celotne zbirke, ki sta bila namenjena cenzorju; rokopis R1 je v celoti prečrtan in brez rdeče črte ob 3. kitici, ki jo je cenzor naredil v rokopisu R2, v katerem je pesem prav tako v celoti prečrtana. Doslej zadnji znani rokopis je shranjen v muzeju Památník národního písemnictví v Pragi in obsega prvih šest kitic (<https://www.nuk.uni-lj.si/nuk/znak-evropske-dediscine/o-zdravljici>).

bil mnenja, da bi v njej lahko brali panslavistično idejo, Prešeren pesmi v tako okrnjeni obliki ni želel objaviti v *Poezjijah* (1947) in je v rokopisu zbirke prečrtal celotno pesem (Paternu 1977: 236). *Zdravljica* je bila v nekoliko spremenjeni obliki natisnjena v gajici šele v času pomladi narodov, ko je bila v habsburškem cesarstvu odpravljena cenzura, in sicer v Bleiweisovih *Novicah* 26. 4. 1848, nato je decembra istega leta izšla tudi v petem zvezku *Krajske čbelice*. V prvi knjigi *Zbranega dela* Franceta Prešerna je njen urednik Janko Kos v skladu s kritično izdajo knjižne zbirke izbral zadnjo avtorizirano objavo iz *Novic in Kranjske čbelice* 1848, ki se razlikujeta le po akcentih, in jo pravopisno posodobil.⁵

3.2 Prešernova *Zdravljica* skozi čas – literarni, narodni, kulturni in državni simbol

Prešernova *Zdravljica* nosi v sebi globoko sporočilo o dolgoletnih prizadevanjih Slovencev za svobodo, hkrati poziva k dialogu različnih kultur in širi idejo svobodnega ter mirnega sobivanja vseh narodov. Ima narodotvorno in simbolno vlogo, z njo smo se Slovenci poistovetili v prelomnih zgodovinskih obdobjih, najprej ob pomladi narodov in programu *Zedinjene Slovenije*. Leta 1905, kmalu po odkritju Prešernovega spomenika v Ljubljani, je skladatelj Stanko Premrl v reviji *Novi akordi* objavil vedro zborovsko skladbo za štiriglasni mešani zbor *Zdravica* z izborom prve, druge in pete kitice Prešernove pesmi, ki še ni vsebovala narodno-politične vsebine, saj omenjene kitice nazdravljajo veselju nad življenjem, človekovi notranji svobodi, dobri volji in ženski lepoti. Do prve izvedbe omenjene skladbe je prišlo šele na prvem koncertu Glasbene matice v sezoni 1917/1918, in sicer 18. novembra 1917, ko jo je v ljubljanski dvorani Union izvedel zbor pod vodstvom Mateja Hubada (Cigoj Krstulović 2005: 20). Domneva se, da se je tedaj pela tudi že sedma kitica *Zdravljice*,⁶ saj je skladba zbudila med poslušalci veliko zanimanja in je bila v času okrog majske deklaracije zelo aktualna. Premrlova *Zdravica* je nato postala sestavni del zborovskega⁷ repertoarja mešanih in moških pevskih zborov (<https://www.gorenjski-muzej.si/wp-content/uploads/2014/11/knjizica-kor3.pdf>).

⁵ Posodobitev Prešernove *Zdravljice* v Prešernovem *Zbranem delu* nekoliko presega le pravopisne popravke.

⁶ Sedma kitica je bila dodana že v drugi objavi Premrlove *Zdravice* v prvem zvezku *Pevčeve pesmarice* (1921) (Cigoj Krstulović 2005: 20).

⁷ Ob zborovskem petju je Prešernova *Zdravljica* doživela tudi rokovsko izvedbo v albuma *Sirene tulijo* (1987) Zorana Predina in skupine Lačni Franz.

S svojo svobodomiselnostjo in uporniško vsebino je Prešernova *Zdravljica* odigrala izjemno vlogo tudi v narodnoosvobodilnem boju, saj se je uvrstila med najbolj znane, najpogosteje recitirane in pete partizanske pesmi. Med drugo svetovno vojno je bodrila tudi slovenske zapornike in jetnike po koncentracijskih taboriščih, o čemer piše npr. Branka Jurca v zbirki novel iz taboriščnega življenja *Pod bičem* (Čeh Steger 2016: 179). Med drugo svetovno vojno, leta 1944, ob stoletnici nastanka Prešernove *Zdravljice*, je v izjemno težkih pogojih ilegalnega tiska doživela celo dve bibliofilski partizanski izdaji, cerkljansko in gorenjsko (Paternu 1977: 246). Izdaja iz partizanske tiskarne v Davči nad Blegošem je bogato ilustrirana in predstavlja izjemen dosežek likovne umetnosti. Za vinjete in besedilo je poskrbel arhitekt Marijan Šorli - Vihar, za celostranske linoreze slikar Janez Vidic - Janez. Ob osamosvajanju Slovenije leta 1989 se je Prešernova *Zdravljica* (celotna pesem) začela spontano peti ob različnih slovesnostih, od leta 1991 pa je njena sedma kitica z Ustavo Republike Slovenije določena kot besedilo državne himne. Leta 2020 je Evropska zveza Prešernovo *Zdravljico* razglasila za spomenik kulturne dediščine in ji dodelila znak evropske dediščine.

3.3 Sporočilna moč Prešernove *Zdravljice*

Čeprav sodi Prešernova *Zdravljica* po svoji žanrski pripadnosti med napitnice oziroma prigodniške pesmi, nosi v sebi globoko sporočilo, ki na svoj način poveže nacionalno in občecloveško sporočilo o miru, svobodi, sreči, spravi, sožitju vseh narodov sveta. Pesem ima premišljeno zgradbo, vsaka kitica prinaša zaokroženo sporočilo, zato tudi interpretacija pesmi lahko sledi posameznim kiticam oziroma kitičnim sklopom. Prva kitica (»Spet trte so rodilek«) se začne kot osebni nagovor med prijatelji v gostilniškem omizju, zdravica vinski trti in vinu, ki naj prežene skrb in prebudi upanje v potrth prsih. Druga, tretja in četrta kitica predstavljajo poseben tematski sklop in izpovedujejo svobodoumno slovensko ter slovansko politično zavest. V drugi kitici (»Komú najpred veselo«) pesnik veselo nazdravlja slovenski deželi in vsem njenim ljudem. Gre za verze, v katerih se razbira ideja Zedinjene Slovenije, ki je imela v svojem programu ozemeljsko združitev vseh Slovencev v habsburški monarhiji. V tretji kitici (»V sovražnike 'z oblakov«) se oglasijo izrazito uporniški toni zoper narodno zatiranje, nad sovražnike Slovencev kliče lirski subjekt pogubo, Slovence pa poziva, naj razbijejo suženjske okove. Pesem se s to mislijo vključi v evropski tok nacionalnih gibanj 19. stoletja, ki jih je prebudila francoska revolucija. Četrta kitica (»Edinost, sreča, sprava«) je povsem umirjena, miroljubna in

nazdravlja občečloveškim vrednotam ter misli o vseslovanskem bratstvu. Peta, šesta in sedma kitica znova tvorijo novo zaključeno enoto. Peta kitica (»Bog živi vas, Slovenke«) napove obrat od politične ideje k domačim ljudem z vedro napitnico slovenskih dekletom in njihovi lepoti v prvem delu, nato pa sledi znova preobrat v politično in uporniško vsebino z mislijo o njihovih sinovih, ki bodo strah sovražnikov. V šesti kitici (»Mladen'či, zdaj se pije«) se obrača na slovenske mladeniče, nazdravlja njihovi ljubezni, zvestobi do domovine, pogumu in pripravljenosti na boj. V sedmi kitici (»Živé naj vsi naródi«) se pesnik zopet obrne od uporniških tonov, tokrat k občečloveškim vrednotam, k mirnemu, bratskemu sobivanju vseh ljudi in narodov sveta. Ta kitica, ki predstavlja vsebinski vrh *Zdravljice*, povezuje narodno in nadnacionalno idejo. V 8. kitici (»Nazadnje še, prijat'lji«) se pesnik postavi v začetni, intimni ton nazdravljanja prijateljem in njihovi dobri misli ter sklene s humanistično mislijo, z vero v človeško dobroto. Prešeren je v *Zdravljici* pretanjeno ubesedil značaj in čutenje Slovencev, v pesmi združil misel o slovenski narodni osvoboditvi z mislijo o svobodnem, enakopravnem, miroljubnem sobivanju vseh narodov sveta. S to občečloveško mislijo ostaja pesem tudi večno aktualna (Paternu 1977: 240–244).

3.4 Prešernova *Zdravljica* v prevodih, tudi v prevodih prvih jezikov otrok priseljencev pri nas

Prešernova *Zdravljica* je prevedena v številne jezike. Prevodna literarna besedila so lahko zanimivo gradivo za večjezično in medkulturno vzgojo v šoli, še posebej v razredih ali skupinah s priseljsko pogojeno večkulturnostjo. Otroci lahko v razredu preberejo *Zdravljico* vsak v svojem jeziku in jo primerjajo s slovenskim izvirnikom, analiza pesmi in primerjava s prevodi je seveda prilagojena starostni stopnji otrok. Dobrodošlo gradivo za medkulturno vzgojo, tudi za priseljsko pogojeno večjezičnost in večkulturnost, ponuja žepna knjiga *Zdravljica in njena pot v svet* (2014). V platno vezana knjižica prinaša posnetek rokopisa Prešernove *Sdraviže ob novini leta 1844*, ki ga hrani rokopisni oddelek NUK-a, natis *Zdravljice* po *Zbranem delu* in njen prevod v 26 jezikih. Prevedena je v bolgarščino, kitajščino, bengalščino, poljščino, madžarsščino, ukrajinsščino, češčino, srbsščino, makedonščino, hrvaščino, francoščino, ruščino, nemščino, angleščino, esperanto, italijanščino, latinščino, albanščino, slovaščino, španščino, romščino, finščino, grščino, arabščino, portugalsščino in japonščino. Posebej velja opozoriti, da so prevodi *Zdravljice* zapisani v črkopisih ciljnih jezikov in da ohranjajo likovno podobo kitice (carminum

figuratum), ki spominja na podobo vinske čaše/kozarca za nazdravljanje. Knjižica je tudi ilustrirana, za izvirne ilustracije z uvodno ptico, ki ponaša *Zdravljico* v širni svet, je poskrbela Andrejka Čufer. Boris Paternu je prispeval uvodno besedo (zapisana je tudi v angleškem prevodu), v kateri predstavi prelomen pomen Prešernovega pesništva za Slovence, pesnika umesti v zgodovinski prostor Metternichovega absolutizma in marčne revolucije, njegovo pesništvo umesti v evropske literarne tokove, piše o nastanku in pomenu *Zdravljice* ter njeni poti v svetovni prostor. Paternu ugotavlja, da je Prešernovo pesništvo (Paternu 2014: 10) »odprlo nove dimenzije mišljenja in duha, razprte tudi čez meje klasike in romantike 19. stoletja, k pogledom naše moderne dobe«. Omenjeno pa velja tudi za *Zdravljico*, v kateri je pesnik najbolj izrazito ubesedil slovenski politični program osvoboditve izpod zatiralcev, a se njena čarobnost skriva v tem, da pesem, ki je po obliki napitnica, politično temo na svojevrsten način preseže prav v svojem vrhu, v sedmi kitici, ki je postala besedilo slovenske državne himne, s humanistično vsebino, ko nazdravi vsem narodom sveta, da bi živeli v miru, svobodi in medsebojnem sožitju. Paternu meni, da je Prešernova *Zdravljica* večno aktualna in bi bila lahko zaradi te občečloveške, humanistične misli zapisana tudi pred vhodom v veliko palačo Združenih narodov (Paternu 2014: 13).

3.5 Prešernova *Zdravljica* v slikaniški obliki

Prešernova *Zdravljica* je izšla v številnih izdajah, leta 2013 tudi v slikaniški obliki z ilustracijami Damijana Stepančiča. Umešča se med odprte, večnaslovniške slikanice, saj nagovarja različne bralce in je namenjena tako otrokom kakor odraslim. V letu izdaje je slikanica prejela nagrado Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico, naslednje leto pa je bila v Društvu Bralna značka Slovenije – ZPMS izbrana za darilno knjigo zlatim bralcem in bralkam ob končani osnovni šoli (2013/2014) in za prvošolce (2014/2015). V ponatisu je slikanica izšla kar v 33.000 izvodih, kar je za slovensko slikanico izjemno veliko, saj se povprečna naklada slikanic giblje okrog 1000 izvodov ali manj (Haramija in Batič 2015). Ilustrator si je zadal nalogo, da z ilustracijami nagovori otroke in hkrati tudi odrasle bralce. Ob različnih simbolih iz narave (sonce, vitice vinske trte, grozd, oblaki idr.) in slovenske kulturne dediščine (podobe na situli iz Vač, narodna noša, asociacije na Groharjevega *Sejalca* in *Kolo* Matije Jame, knežji kamen, Prešernov spomenik idr.) si je zamislil v devetih dvostranskih ilustracijah (ob vsaki kitici in v sklepni ilustraciji) portrete pomembnih osebnosti iz različnih obdobj slovenske kulturne zgodovine, ki so v skladu s

sporočilom *Zdravljice* živeli častno in odgovorno življenje, bili zavezani slovenstvu in obenem odprti v svet. Stepančič je te portrete izbral po subjektivni presoji, vendar upošteval najrazličnejša področja, na katerih so se posamezniki dokazovali doma in po svetu, od vseh vrst umetnikov prek inženirjev, misijonarjev, zgodovinarjev, diplomatov, generalov do različnih športnikov. V pomensko odprto, postmodernistično slikanico ne vstopajo po kronološkem zaporedju, ampak združujejo in povezujejo različne dejavnosti, čase, prostore kakor tudi različne etnične in narodne identitete. Na koncu slikanice jih je ilustrator ponovno zbral s kratkimi oznakami v zaporedju, kot nastopajo v ilustracijah. Med njimi so Primož Trubar, Edvard Rusjan, Janez Polda, Jože Plečnik, Herman Potočnik Noordung, Kristina Brenkova, Ida Kravanja (Ita Rina); Friderik Jernej Baraga, Rudolf Cvetko, Rudolf Maister, Janez Vajkard Valvazor, Alma Karlin in Žiga Herberstein. Ob literarni in likovni zgodbi je tako nastala še tretja zgodba slovenske kulturne zgodovine. Slikanico sta podrobno opisali Dragica Haramija in Janja Batič, med drugim navajata tudi predloge in naloge, kako otroke spodbuditi k opazovanju jezikovne in likovne podobe slikanice ter jih aktivno vključiti v dejavnosti, ki so povezane z omenjeno slikanico, npr. iskanje istega likovnega motiva v različnih variantah, risanje ptice, posnemanje poze določenega lika (Haramija in Batič 2015: 14–15).

4 Zaključek

V razpravi izhajamo iz premise, da bi bilo pri otrocih priseljencih, ki se SDTJ učijo v različnih položajih, tudi v šoli treba posvetiti večjo pozornost njihovim izvornim jezikom, tj. priseljsko pogojeni večjezičnosti in medkulturnosti. Dobro razvite jezikovne kompetence v prvem jeziku namreč omogočajo uspešno razvijanje zmožnosti v drugih in tujih jezikih, obenem pa bi takšna življenjska večjezičnost v šoli prispevala tudi k pozitivni samopodobi priseljencev, priseljenk in oblikovanju pozitivnega odnosa vseh učencev, učenk do različnih jezikov in kultur. Primer Prešernove *Zdravljice*, ki je prehodila pot od literarnega, nacionalnega in kulturnega simbola do državne himne (besedilo 7. kitice z melodijo Stanka Premrla), omogoča spoznavanje slovenske kulture skozi književnost na različnih ravneh in za različne starostne stopnje. Otroci priseljenci se lahko s Prešernovo *Zdravljico* (ali njeno 7. kitico, besedilom državne himne) srečujejo skozi različna obdobja v šolskem in zunajšolskem okolju (po radiu in televiziji, na proslavah in slovesnostih, pri pevskem zboru, v digitalnih medijih, ob prenosu športnih tekem idr.). Ker je Prešernova

Zdravljica prevedena v številne jezike, tudi v prve jezike otrok priseljencev v Sloveniji, predstavlja knjižica *Zdravljica in njena pot v svet* (2014) uspešno gradivo za priseljsko pogojeno večjezičnost in medkulturnost za različne starostne stopnje ter razvijanje različnih zmožnosti (vizualne, bralne, pisne, likovne, glasbene, medkulturne idr.) in aktivnosti. Otroci priseljenci bi lahko v šoli prebirali Prešernovo *Zdravljico* v svojih prvih jezikih (in črkopisih) in prevode primerjali s slovenskim izvirnikom. Opazijo lahko, da ima Prešernova *Zdravljica* obliko napitnice, da ima njena kitica likovno podobo vinske čaše in da je takšna oblika ohranjena tudi v omenjenih prevodih. Sedmo kitico *Zdravljice* (besedilo slovenske državne himne) bi lahko poslušali ali recitirali v različnih jezikih, vsebino in idejo slovenske himne bi lahko primerjali s himnami svojih držav in z evropsko *Odo radosti*, ugotavljali avtorje njihovih besedil, melodij idr. Pogovor se lahko usmeri v to, kdaj je postala sedma kitica *Zdravljice* državna himna, ali na značilnosti napitnice. Lahko bi poskusili napisati lastno napitnico ali narisali čašo, s katero nazdravljajo svojim prijateljem, opazujejo lahko različne posnetke rokopisov Prešernove *Zdravljice* in jih med seboj primerjajo, pogovarjajo se lahko o cenzurni prepovedi današnje četrte kitice («Eдинost, sreča, sprava») in zakaj pesem ni izšla v *Poezjijab* (1947). Ugotovijo lahko, da je del Prešernove *Zdravljice* oblikovan na slovenskem kovancu za dva evra in prej na bankovcu za 1000 SIT, pri čemer se lahko usmeri pogovor na to, kdaj so bili v rabi slovenski tolarji. Zaradi svoje narodno-politične in občečloveške vsebine omogoča Prešernova *Zdravljica* povezovanje z različnimi področji (družbo, zgodovino, etiko, kulturno zgodovino, politiko), kot peta pesem (himna) z glasbenim poukom in s petjem, kot likovna pesem z likovnim poukom itd. Medpredmetno povezovanje in razvijanje različnih (vizualnih, bralnih, pisnih, likovnih idr.) zmožnosti ponuja tudi Stepančičeva slikanica Prešernove *Zdravljice*, z ilustratorjevim izborom pomembnih osebnosti, ki so preseгли meje nacionalnih okvirov in ustvarjali v različnih jezikih (npr. Alma Karlin), je lahko prav tako zanimivo gradivo za razvijanje medkulturnosti v šoli in zunaj nje.

Viri

- Kus, Polona (ur.), 2014: *Zdravljica in njena pot v svet*. Ilustracije Andrejka Čufer. Žirovnica: Medium Žirovnica, Zavod za turizem in kulturo Žirovnica.
- Prešeren, France, 1965: *Zbrano delo*, 1. Ur. in opombe napisal Janko Kos. Ljubljana: DZS.
- Prešeren, France, 2014: *Zdravljica*. Ilustriral Damijan Stepančič. Posebna darilna izdaja, 1. natis. Ljubljana: Društvo Bralna značka Slovenije – ZPMS: Mladinska knjiga.

Literatura

- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, 2011. Krek, Janez (ur.) in Metljak, Mira (ur.). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. <<http://pefprints.pef.uni-lj.si/1195/>>. (Dostop 28. 5. 2021.)
- Cigoj Krstulović, Nataša, 2005: Himna kot simbol naroda: premislek ob stoletnici nastanka Premrlove Zdravice. *De musica disseranda* 1/1–2. 11–28.
- Cvikić, Lidija, Oreški, Predrag in Tamara Turza-Bogdan, 2020: *Priručnik za vodje aktivnosti*. Zagreb. <https://project-deal.eu/wp-content/uploads/2020/09/PRIRUCNIK_SLOVENSKI_2.pdf>. (Dostop 28. 5. 2021.)
- Čeb Steger, Jožica, 2016: Taboriščne novele Branke Jurca: nasilje, animalizacija ženske in razpad osebne identitete. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 87/ 1–2. 179–197.
- Göbel, Kerstin, Petra Buchwald, 2017: *Interkulturalität und Schule. Migration, Heterogenität, Bildung*. Paderborn: Ferdinand Schöningh V.
- Haramija, Dragica in Janja Batič, 2015: Prešernova Zdravljica z ilustracijami Damijana Stepančiča: literarna in likovna govorica slikanice. *Otrok in knjiga* 42/92. 5–17.
- Knez, Mihaela, Klemen, Matej, Kern, Andoljšek, Damjana in Katja Kralj, 2020: *Začetni pouk slovensčine za učence priseljence 1, Program osnovna šola*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/Zacetni_pouk_slovenscine_za_ucence_priseljence_1.pdf>. (Dostop 29. 5. 2021.)
- Paternu, Boris, 1977: *France Prešeren in njegovo pesniško delo, 2*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Učni načrt za slovensčino v osnovni šoli, posodobljena izdaja*, 2018: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf>. (Dostop 1. 6. 2021.)
- Vižintin, Marijanica 2017: *Medkulturna vzgoja in izobraževanje. Vključevanje otrok priseljencev*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU.

